

Gorm Harste

Disputatsforsvar af Kritik af Krigens Fornuft – et perspektiv på selv- referentielle systemer fra 11.-21. århundrede

”Den som hverken kender sig selv
eller fjenden
vil tabe alle slag”
Sun Tzu 400 f.Kr.

I det følgende vil jeg først kort redegøre for det centrale anliggende, der udgør baggrunden for at skrive et værk som *Kritik af Krigens Fornuft – Et perspektiv på selvreferentielle systemer fra 11.-21. århundrede*. Afhandlingen fremkommer jo ikke som det enkle resultat af en treårig forskningsbevilling men udvikler sig snarere over mange års gravearbejde. Dernæst vil jeg med Carl von Clausewitz skitsere den for så vidt enkle analytik om forholdet mellem abstrakt og virkelig krig. Det forhold udgør kernen i afhandlingen, så at sige dens omdrejningsakse. Dette leder til spørgsmålet, om der kan findes en enkel lineær kausalt orienteret systemteori, der teknisk og abstrakt kan reducere krigens kompleksitet, eller om et andetordens blik på krigens systemer, som her fremstilles ud fra Niklas Luhmanns systemteori, udgør en mere adækvat beskrivelse af krigens virkelighed. Afhandlingens hypoteser falsificerer henholdsvis verificerer sin tilgang i afprøvningen af disse to forskellige tilgange til systemteori. Dette leder med Immanuel Kants teori om mulighedsbetingelser for en evig fred for det fjerde til en redegørelse for de funktioner, der udvikler sig, i det man i den luhmannske systemteori kalder verdenssamfundet. Det har udviklet sig siden højmiddelalderens kosmopolitiske kirkelige organisering i Europa. I konsekvens af reformationen førte religionskrigene med en første kulmination i Trediveårskrigen (1618-1648) til en fremvækst af det, man begyndte at kalde stater. For det femte vil jeg kort redegøre for den sociale vægt af de omkostninger, krigene får efter den udvikling af militære revolutioner, vi ser fra 1500-1820. Slutteligt sammenfatter jeg forskningsprojektet.

Kriges uafsluttede karakter

I modsætning til den populære fortælling om, at krige har sin begyndelse og sin afslutning, så krigstider veksler med fredstider, påpeger jeg nogle problemer

ved den antagelse. Krige afsluttes ikke uden videre; deres belastninger varer ved gennem flere generationer, ligesom deres finansielle gældsættelse kan fortsætte i lige så mange generationer. Det er uden videre klart for såvel krigenes iagttagere som i særlig grad deres deltagere, at for eksempel Syrienkrigen, Libyenkrigen, Irakkrigen og Afghanistankrigen ikke er afsluttede. Men det samme kan man sige om eksempelvis Golfkrigen, de palæstinensiske krige, Vietnamkrigen, Algierkrigen, Den kolde Krig, Koreakrigen, Anden Verdenskrig, Første Verdenskrig samt diverse kolonikrige; og på det seneste kan man spørge, om Den Amerikanske Borgerkrig egentlig fandt en afslutning uden efterdønninger.

Krig er ulidelig. Derfor ville det være rart, hvis der fandtes en distance-rende plan for teknisk reduktion af ulidelighedens kompleksiteter. Men sådan er virkelighedens krig ikke. Projektet vil iagttage kriges uafsluttede karakter og sociale belastning af samfundet i denne forskydning af krigens tyngdepunkter fra simple planer til kompleks virkelighed. Jeg har skrevet en enklere og pædagogisk set både kortere og mindre forudsætningsfuld sammenfatning af hele denne problematik med bogen *Krigen – et ustyrligt system*, der udkom på Aarhus Universitetsforlag i 2014, men skrevet samtidigt med afhandlingen.

Grunden til, at jeg også har skrevet afhandlingen på dansk, er, at vi mangler flere grundige redegørelser på nordiske sprog for, hvordan krige påvirker samfundet bag om de gængse beskrivelser af slag på slag. Der findes masser på angelsaksiske sprog, på tysk og fransk, men vi mangler mere grundige tilgange, der placerer kriges betydning i samfundet og i samfundsvidenskaben. Denne mangel er samfundsteoretisk af generel karakter. Men temaet må også koble sig differentieret til enkelte fagområder og ikke blot til studiet af internationale relationer (IR). Analysen involverer politologien, sociologien og en lang række andre fag som økonomi, psykologi, jura, filosofi, teologi, idéhistorie, antropologi samt meget afgørende også historieforskning. Som Ole Wæver påpeger i en lille artikel fra 2002, rummer krigen mange "samtaler". Samfundsteori må kunne redegøre for krigens betydning i moderne samfunds udvikling på et niveau, der svarer til de omfattende sociologiske teorier, der kendes fra Marx, Weber og Durkheim frem til Bourdieu, Foucault, Luhmann og Habermas.

Denne mangfoldighed af perspektiver betyder også, at projektet må betjene sig af et greb, der kan sammenkoble de mange forskellige tilgange. Det greb forenkler jeg ved primært at anvende Niklas Luhmanns til gengæld meget omfattende samfundsteori, som, vil jeg hævde, mere adækvat end andre af de store samfundsanalyser kan anvendes til fortolkning af krig. Målestokken for en samfundsteori om krig må siges at ligge i Clausewitz' krigskritik i *Vom Kriege*. Hans kritiske fastlæggelse af krigens dynamik og grænser lægges til grund for

en kritik af krigens fornuft. I sit projekt kunne han trække på sin filosofi- og metodelærer Johann Kiesewetter, der havde været assistent for Immanuel Kant gennem dennes arbejde med ikke mindst *Kritik der Urteilskraft* (1790). Kant fremsatte i sine sene år, hvad man kan kalde en kritik af fredens fornuft, eksempelvis i *Zum ewigen Frieden* (1795). Som kritisk teori blev skitser til en voldskritik da også genfremsat af den kun 25-årige Walter Benjamin i *Kritik der Gewalt* fra 1918 i den aktuelle kontekst af Første Verdenskrig.

Clausewitz' tilgang er imidlertid ikke let at få hold på. Den må aktualiseres. Faktisk blev han jo heller ikke færdig med værket, som udkom posthumt. Men man kan rekonstruere den optik, han anvender straks fra begyndelsen af sit værk, i dets første kapitel, som han mente var det eneste helt afsluttede i den 1150-siders standardsættende afhandling. Her beskriver han – med en tankegang hentet fra Kant – krigens tre vekselvirkninger. Men i stedet for at tærskle langhalm på at drøfte Clausewitz' krigsfilosofi, som var alt allerede sagt korrekt og fyldestgørende for 200 år siden i et uafsluttet værk, må man i dag rekonstruere, hvad der ligger i den Kant-Clausewitzske krigskritik. Rekonstruktionen kan foretages med Niklas Luhmanns omfattende teori om sociale kommunikationssystemers selvreference. Andre tilgange som Max Webers eller Michel Foucaults kunne have været anvendt, ligesom Raymond Arons standardværk om Clausewitz også er afgørende for en anvendelse af hans politiske sociologi om krig og fred. Aron fokuserer dog afgørende på Den kolde Krig.

Alt for mange teorier ville imidlertid gøre projektet alt for komplekst for de læsere, der ikke nødvendigvis har læst sig igennem de mange værker, hvis kombination let bliver til u håndterlig kompleksitet. Luhmanns teoridannelse har jeg introduceret mange andre steder. Men han kunne ikke selv skrive en sådan fremstilling af krigen, som han har gjort af *Das Recht der Gesellschaft*, *Die Politik der Gesellschaft*, *Die Religion der Gesellschaft*, *Die Wirtschaft der Gesellschaft* og i andre lignende værker. Dertil var han som ung soldat indkaldt i Wehrmacht som 15-årig ikke i en tilstrækkelig distanceret iagttagerposition. Denne mangel har jeg derfor forsøgt at råde bod på ved at skrive et sådant værk om *Der Krieg de Gesellschaft*, om end naturligvis på anden vis og mere knyttet til historisk sociologi end Luhmann formodentlig ville have gjort. Specielt en del tyske forskere har arbejdet med delprojekter i forhold hertil. Det distancerende iagttagerperspektiv lettes her af at gennemføre projektet med et skandinavisk blik.

I Luhmanns rekonstruktion af sociale funktionssystemers fremvækst udgør det, han kalder selvbeskrivelser, et afgørende forankringspunkt. Selvbeskrivelser kan bestå af rapporter, Denkskrifte, hvidbøger, mémoires osv., men også værker af kanslere, generaler, soldater og vidner samt alskens historisk

fremkomne analyser. I nærværende fremstilling er det standardsættende værk utvivlsomt Clausewitz' *Vom Kriege*, og endvidere har andre værker som Napoleons generalstabschef Antoine-Henri Jominis *Précis de l'art de la guerre* fra 1839 spillet en stor rolle. Jominis lineære billede af et taktisk kalkulerende forhold mellem politik og krig var en kontrast til Clausewitz' forståelse. I særlig grad gjorde det sig gældende i eftertidens krigstaktiske udvikling, selvfølgelig i Frankrig, men også i USA.

Den grundlæggende politologiske problemstilling hos Clausewitz og Jomini er formuleret med den klassiske definition af, at "Krigen er en blot fortsættelse af politikken, men med *andre* midler" (Clausewitz, 1832/1952: 888, jf. p. 108, min kursivering). Spørgsmålet er, hvor anderledes disse andre midler er. Er der tale om helt andre funktionssystemer, som man ville kunne hævde med Luhmanns systemteori? Eller er krigens system blot en direkte instrumentel forlængelse af det politiske funktionssystemets beslutninger, som Jomini hævder?

Clausewitz opstiller som nævnt først en såkaldt abstrakt analytik for konflikters "tre vekselvirkninger". Den går ud fra, at krigen udgør et blot instrument for politiske beslutninger. Man kan her tale om en instrumentel rationalitet for konflikters løsning af mål ("Ziel") på en veldefineret slagmark. Vekselvirkningerne rummer tre dimensioner, som umiddelbart er svære at adskille i Clausewitz' tekst, men som i den helt parallelle analyse af tre vekselvirkninger hos Kant og Luhmann kan ses ud fra distinktionen mellem

a. Den sociale dimension, hvor modstanderen forsøges nedkæmpet ud fra definitionen af krig som den aktivitet, der voldeligt forsøger at påføre den ene parts vilje på en modparts vilje. Her defineres krig som det modsatte af Kants almene kategoriske imperativ om, at man kun må kunne ville, hvad der samtidigt ville kunne gøres til princip for en almen lovgivning. Kant definerer ondskab ud fra modsætningen til dette imperativ.

b. I den tidslige dimension udgør krigen en umiddelbar operationel iværksættelse af en beslutning. Krigen begynder, afgøres og afsluttes. Ligesom i forbilledet beskrevet i Cæsars *Gallerkrige*, men ifølge Plutarch fremsat i Roms senat om "vini, vidi, vici" ("jeg kom, jeg så, jeg sejrede"). Sejr i slag udgør her et umiddelbart resultat af beslutninger af politisk karakter.

c. Den abstrakte krigs materielle dimension består i konflikten om territorier, grænser, arsenaler og ressourcer. Tilsvarende indsættes en kalkulerbar mængde ressourcer, der korrekt kalkuleret fører til sejr som mål ("Ziel").

Sådan tager den virkelige krig sig imidlertid ikke ud ifølge Clausewitz. Kamp som medium for konflikt bliver til en anden orden i krigens virkelighed. Frem for den deduktive tilgang, som præger den abstrakte krig, må man

iagttage krigen ud fra en ”refleksiv dømmekraft”, eller det man senere, siden Charles Sander Peirce, kalder en abduktiv fortolkning:

A. I den sociale dimension forskydes kampen til at inddrage alliancer, pårørende, omsorg, andengenerationstraumatiserede, civile. Dertil bliver krigen også en kamp om propaganda og kommunikation. Krigen forskydes til en konflikt om ”essentielt omstridte begreber”, herunder hvad der kaldes krig, hvad der kaldes pårørende, veteraner, soldater, ret, mål og grænser.

B. Krigen forskydes også fra en rumlig dimension til en tidslig dimension. Slagmarken er ikke længere blot rummet men også udholdenheden i langtrukne uafgrænselige forløb. Selv tiden forandres. Forestillingerne om, hvad der er lang tid og kort tid, forandres.

C. Krigen forskyder dens materielle tyngdepunkt (”Schwerpunkt”) eller gravitationscenter til komplekse systemer for forsyningslinjer, for finansiering (skat, kreditter), mandskaber, logistik, motivering, forandrede planer og strategier, nye taktikker.

Dermed ser vi også modsætningen mellem taktik og strategi. På den ene side ses styrbare teknisk neutraliserede input/output-systemer, som de kendes siden Jomini og Napoleon og eksempelvis er blevet formuleret med direkte kritisk reference til Clausewitz af forhenværende generalstabschef Bill Owens i *Lifting the Fog of War* fra 2001. På den anden side ses den systemforståelse, der opererer med en iagttagelse af selvreferentielle systemer. Vi må, som Kant på berømt vis har hævdet, foretage en ”kopernikansk revolution” og iagttage krigen ikke ud fra, hvordan vi ser vore ønsker og mål sat i centrum for, hvordan vi kan planlægge krigen, men ud fra hvordan krigen virkelighed tager sig ud. Her bliver freden til krigen mål (”Zweck”). Skematisk kan man opstille den falsificerende afprøvning af de to typer systemteorier som vist i tabel 1.

Tabel 1: To systemteoretiske blikke

	Paradigmet for lineære systemer	Paradigmet for selvreferentielle systemer
Analyseform	Førsteordensiagttagelse	Andenordensiagttagelser
Fokus	Taktik	Strategi
Klassisk krigs- og fredsteori	Jomini	Clausewitz, Kant
Nyere systemanalyse	Gængse amerikanske systemanalyser (Owens)	Luhmann

Niklas Luhmanns teori om sociale kommunikationssystemers selvreference

Som antydnet må man se den virkelige krig ud fra kommunikationens betydning i den sociale håndtering af realiteter. I de samfundsteorier, der har gjort sig stadig stærkere gældende i løbet af det 20. århundrede, blev sprog og kommunikation opfattet som uomgængelige udgangspunkter for enhver forståelse og fortolkning af mening. Tilgangene har rødder langt tilbage til Weber og endda til Kant, og man kan beskrive problematikken indgående samfundsteoretisk. Den præger alle større samfundsteorier og analytikere fra grund. Man kan nævne Michel Foucaults og Pierre Bourdieus ansatser og tyskerne Jürgen Habermas og Niklas Luhmann. I afhandlingen betjener jeg mig primært af Luhmanns omfattende samfundsteori om sociale organisations- og funktions-systemers emergens og evolution.

Det kan lyde kontraintuitivt at observere krig som kommunikation. Hvad med stål, mudder og blod? Men krig udgøres af konflikter i kommunikation, som ikke kan løses af andre politiske, organisatoriske eller retlige midler. Konflikterne eskaleres og fører til voldsudøvelse. Kommunikation forstås ofte ud fra en forestilling om en uomgængelig kerne af forståelse og konsensdannelse, men i Luhmanns konception er konflikt og dissens lige så uomgængelig. Kommunikation går let i konflikt med sig selv og går i selvsving. Konsens og fælles forståelse opstår til gengæld, når kommunikationens konflikter fører til, at modparter efterligner for ikke at sige kopierer hinanden. I krigens tilfælde sker dette helt konkret gennem isomorfske efterligninger af taktikker og strategier, militær organisation, våbensystemer, finansierings- og uddannelsessystemer, retssystemer og anvendelse af massemedier samt behandlinger af jern til stål, jord til skyttegrave, mennesker til lydige lemlæstelse. Kodningen i kommunikationsmedier drejer sig ikke blot om liv og død men om fornuft og galskab. Dermed indrettes de politiske systemer til at håndtere konflikter ud fra de mulighedsbetingelser, der skabes for beslutningstagning i sammenlignelige og historisk set ofte gensidigt kopierede former for social organisation af funktionssystemer.

Luhmanns almene systemteori kan sammenfattes i fem punkter:

- Samfundet udvikler kommunikation om, at konflikter håndterer dissens enten gennem ret (kontrakter) eller eskalation (krig).
- Kommunikation kan (*socialt*) ikke kommunikere om alt (*sagligt*) på én gang (*tidsligt*): Kommunikationens kompleksitet reduceres.
- Kommunikation må derfor selektere relevant fra irrelevant, hvilket sker ved at kløve kommunikation i modsætninger (fx ret/uret eller krig/fred) (kap. 2).

- Koderne udvikles historisk og kan selektere sig selv, i fordoblede koder, når der fx kommunikeres om kommunikation, er konflikt om konflikter, når religion tror på sig selv, når der forskes i forskning (kap. 2), når ret har ret til ret (kap. 8), penge koster penge (kap. 6) – eller der føres krig om krig (kap. 4 og 5). Organisation kan organisere reorganisation (kap.3).
- Dermed opstår systemer for selvreferentiel kommunikation.

Dette blik på selvreferentielle systemer betyder, at funktionssystemer ikke kan styre hinanden. Det politiske system kan eventuelt styre organisationssystemer – om de så kan styres lineært, hierarkisk og bureaukratisk. Men organisationssystemer kan ikke styre funktionssystemer. Skoler kan styres, men skoler styrer ikke børns læring og uddannelse. Kirker kan styres, men kirker styrer ikke religionen. Universiteter kan styres, men universiteter styrer ikke forskningens refleksioner og kommunikation. Helt grundlæggende kan militære organisationssystemer styres, men militære organisationssystemer styrer ikke konflikternes selvreference i krig. Organisationssystemerne påvirker funktionssystemerne. Men man kan ikke reducere funktionssystemer til organisationssystemer.

Som Colin Gray siger: “There is more to war than warfare” (2005: 37). Det betyder også, at det politiske system ikke kan styre krigens system (kap. 9). Krigens system er koblet strukturelt til det politiske system, ligesom til retlige systemer, finansielle systemer, velfærdssystemer og massemedier. Men kan lige så lidt styres af det politiske system som af velfærdssystemet. Derimod ser vi, at krigens system finder sin kritiske grænse i koblingen til andre funktionssystemer. Krigens system kan ikke trække ubegrænset på andre funktionssystemer. Så politiske beslutninger kan føre til krig men styrer ikke krigens system selv, førend krigens strukturelle koblinger til andre systemer har brugt det op, som de andre systemer kan tilvejebringe. Hvordan den grænsesættelse foregår, er et empirisk spørgsmål, der kan analyseres historisk, hvilket jeg gennemgår frem for alt i bogens kapitel 6 og 7.

Efter den indledende fremstilling af værket teoretiske analytik følger i kapitel 1 en beskrivelse af den samfundsteoretiske mangel på en sociologisk teori om krigens system. Man mangler en teoridannelse om krig, der er beskrevet således, at den kan kobles til andre samfundsteorier, in casu Niklas Luhmanns teoridannelse. Herefter følger et metodekapitel, der i særlig grad er fokuseret på den nyere systemteoris håndtering af de kommunikationskoder, der udvikler sig om krig og fred. Metodologisk set kan man udforske fremvæksten af funktions- og organisationssystemer ved at lede efter andenordens kommunikationskoder, dvs. koder for koder in casu krig om krig. Semantikhistorisk findes de

ofte i de nævnte selvbeskrivelser, rapporter og hvidbøger. Her kan man opspore semantikker, koder for binære semantikker (ret/uret, krig/fred, regering/opposition osv.).

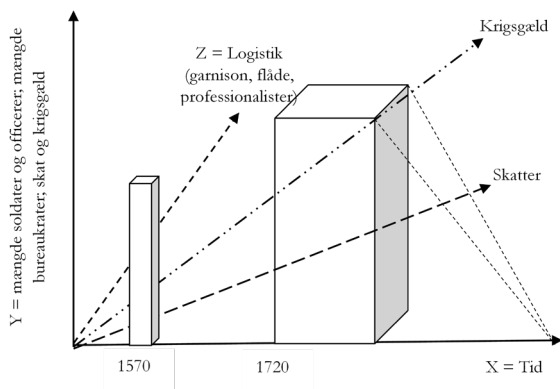
Krigen om krigen – et selvreferentielt system

I kapitel 3 analyseres det territoriale problem, som krig ofte går i konflikt om. Dernæst undersøges krigens koder historisk i det centrale kapitel 4. Groft sagt kan man sige, at krigens kommunikation udvikler sine koder i tre faser: I en første fase, der har korstogenes kodificering af krig og fred, ser vi, hvorledes religion placerer krig grundlæggende bestemt og autoriseret af teologisk og retlig udvikling af kamp for fred. Det sker ikke mindst i den katolske udvikling af kirkens organisation og korpsånd samt dens retsforståelse.

I en næste fase ser vi, hvordan den katolske kirkes koder, eksempelvis for organisering, brød sammen og blev til genstand for konflikter med reformationen. Martin Luthers og Jean Calvins reformbevægelser førte til stadigt eskalerende kampe om ikke mindst de sociale ordeners krav på centralisering henholdsvis decentralisering. Reformationen udviklede sig samtidig med den militære revolution af skydevåben og fæstninger. Machiavellis skrifter om krigskunst formuleredes de samme år som Luthers, ligesom Erasmus fra Rotterdam i sit diplomati også i disse år advarede temmelig adækvat mod den eskalation af krig, som kunne følge af religionskonflikterne. Eskalationen førte til, at dynastier udviklede sig til stater og anvendte begreber om stat og statsræson til at fordrø nødvendigheder af flere skatter og embeder. Med Michael Roberts har man i den historiske sociologi om militære revolutioner særligt taget hans fremstilling af revolutionen 1560-1660 op. Det afsæt bekræftes af afhandlingens systemteoretiske analyse. Det er i den periode, at krigen udviklede sig til et selvreferentielt funktionssystem, der afkrævede forandringer i det militære organisationssystem. Som yderligere konsekvens skabtes de tidligt moderne statsdannelser. De udvikledes netop i den militære konkurrence mellem katolske og protestantiske fyrstestater. Idet det franske monarki højt propaganderet nedkæmpede reformerte bevægelser men straks derefter omringedes af habsburgernes katolske kejser- og kongemagt, iværksatte man en hidtil uhørt omfattende propaganda for "staten" som betegnelse for en ny evig, uafhængelig, territorielt organiseret orden. Denne "statsræson" udvikledes særligt gennem årene 1629-1635. Dermed kunne den franske stat paradoksalt nok skabe en alliance med protestantiske monarkier. Efterfølgende afkrævede det franske monarki betegnelsen stat anvendt, hvilket dog først blev generelt accepteret så sent som i 1748 (Aachenfreden).

Den tredje fase følger med den yderligere eskalation af krigen militære organisation, som afkrævede yderligere og nærmest eksplosiv vækst i skatter og dermed også i skatteadministration. Da denne organisering af krigsfinansiering gennem skatter imidlertid ikke var tilstrækkelig, udvikledes med centrum i Holland en differentiering af de institutioner, som muliggjorde kreditskabelse. Nutidige betalinger indfries med langfristet låntagning. Denne finansielle revolution foregik samtidig med endnu en retlig revolution. Den retlige revolution udvikledes primært først i Frankrig men blev i løbet af 1700-tallet efterlignet i en lang række andre stater; ligesom den engelske stat efter 1689 betjente sig af den hollandske finansielle revolution til kreditskabelse og dermed finansiering af sine ekspanderende militære kampagner og frem for alt til flådeopbygning. Denne revolution i krigen, som koblede sig strukturelt til afledede revolutioner i organisation, i finansielle omkostninger og kreditsystemer samt i velfærdsbelastninger for ofre, pårørende og krigsveteraner, kan figurativt forsøges sammenfattet som i figur 1.

Figur 1: Vækst i militær og finansiering fra 1500-1789

Figuren tager udgangspunkt i de mange forsøg på opgørelser, der som markeret med Y-aksen har været over væksten i antallet af soldater fra 1500-tallet frem til begyndelsen af 1700-tallet. Disse såkaldte ”teoretiske tal”, som ofte ser bort fra deserteringer, må suppleres med forskydninger fra nominelt indkaldte soldater til hære, der organiserede fast underordnede garnisoner, og det vil sige hære med langt mere permanente ordninger, hvilket markeres med X-aksen. For det tredje er der tale om hære, der i den materielle dimension udstyredes med langt mere logistik. Som vi straks skal se, er denne tredimensionelle problemstilling stadig yderst aktuell.

Asymmetrisk krig

I alle tre dimensioner ses en internt organiseret kompleksitet, som også henviser til Clausewitz', Kants og Luhmanns tre vekselvirkninger i en tilhørende formdannelse for de koder, der tages i anvendelse ved den tilhørende reduktion af eksternt kompleksitet. Tilsvarende fordredes også en omfattende vækst i det organisationssystem, der skulle finansiere det militære organisationssystem gennem først skatteudskrivning og dernæst gældsættelse og kreditsystemer, når skatteindskrivningen ikke voksede tilstrækkeligt hurtigt svarende til de omkostninger, krig medfører. Jo større søjlen er, jo mere omfattende bliver krigens skyggesider i form af omkostninger for veteraner og ofre. De omkostninger strækker sig flere generationer frem, og amerikanske krigsøkonomer har beregnet, at alene veteranomkostningerne for de amerikanske krige gennem de sidste halvandet hundrede år løber op i større finansielle udgifter end krigen selv (Rockoff, 2012; Bilmes og Stiglitz, 2008).

Den lære om krigsomkostningernes udvikling har Paul Kennedy (1989) fremsat som en strategisk betænkelighed ved de engagementer, som de sidste 500 års supermagters overudstrækning har måttet sande. Logistisk overlegne magter har siden habsburgernes kampagner i De Forenede Provinser (Nederlandene) sendt store veludstyrede troppstyrker langt bort i lang tid. Den strategi har skabt en større udstrækning, end supermagterne har kunnet magte. Dermed bliver de også sårbare for selv små asymmetriske guerillaangreb, som kan blive i stand til at fastholde de store styrker og slide dem ned finansielt og moralsk. Betegnelsen guerilla, eller "lille krig" stammer fra de napoleonske troppers forsøg på at beherske den bjergrige Iberiske Halvø 1808-9.

Det er da også den lære, som Thomas Lawrence (of Arabia) skabte under Det osmanniske Riges angreb på den arabiske halvø i Første Verdenskrig. Senere udviklede Mao Zedong og general Giap denne nedslidningsstrategi i Kina og Vietnam. Denne asymmetriske fortolkning af krig består ikke mindst i kampen om den opløsning, som parterne udsættes, eksempelvis i den sociale kohæ-sion og i strukturelle kobling til den offentlige opinion. Den taktisk overlegne part vil forsøge at forsikre sig om dens kalkulation af styrkeforhold og ligeledes anvende disse styrkeforhold i den militære propaganda, såvel eksternt i forhold til alliancer som internt til motivering af tropperne, herunder også i sikring af kreditter. Lige præcis herigennem udstiller den stærke part imidlertid paradok-salt nok sin sårbarhed.

Freden i krigen: verdenssamfundet

Her ser vi også en grænse for den udvikling, der beskrives hos eksempelvis Immanuel Kant i hans sene værker om, at krige realistisk set trækker på en kom-

pleksitetsudvikling. Argumentet hos ham er, at der evolutionært opstår kampe om de bedste pladser på Jorden, og at de kampe fører til en stadig mere kompleks og efterhånden statslig opbygning af militære stridskræfter. I forsøget på at undgå skatteoprør udvikles overleverede retssystemer, så retssystemerne i en magtdeling differentieres fra de militære systemer, organisationssystemer og finansielle systemer, som krige skaber i en konvergens mellem de konfliktuerende parter. Krig fører til konvergerende magtdelinger, som muliggør fred. Tilmed bliver positiveringen af retssystemers regulering af ydre adfærd også en betingelse for frisættelsen af moralsk regulering af viljesdannelse. Paradoksalt nok udviklede der sig således en funktionel differentiering og magtdeling som konsekvens af en ellers helt u håndterlig militær eskalation af krigens behov. Denne meget europæiske historie kan langt fra antages at gentage sig uden for den europæiske statsdannelse. Med Luhmann kan man beskrive europæisk statsdannelse og tilhørende evolution af funktionelt differentierede systemer som evolutionært usandsynlig (Luhmann, 2016). Kants teori om verdenssamfundet var grundlæggende europæisk, men den kortlagde en kompleksitet af et helt netværk af mange meget forskellige former for konføderale netværk, som ville kunne udvikle sig i alt fra et folkeforbund til alliancer, europæisk integration og alskens alliancer og traktater.

Kommunikationsmediet for efterligninger var imidlertid allerede grundlagt før det militære take-off i statsdannelse, og dvs. i diverse imperiale rigsordninger. Afgørende for kopieringssystemet var, at europæisk statsdannelse hviler på en lang række forudsætninger for selvreferentiel magtdannelse i den europæiske højmiddelalder fra 1000-tallet frem til 13- og 1400-tallet. En meget lang række af de begreber og formdannelser, der ligger til grund for moderne retsudvikling og organisationsudvikling skabtes dengang i tilknytning til katolske forsøg på at magte det at skabe magt. Magt udvikledes således selvreferentielt, selvorganiserende og autopoietisk i kommunikation om kommunikationsmedier som Helligånden (dvs. en synkroniseret udformning af fortolkninger af tro og kommunikation). Dette skete i særligt omfang med nadveren som centrum for afgørelse af præsentable beslutninger og re-præsentable former for uddelegeret magt. Betegnelser for korpsånd (senere tiders esprit de corps og corporate spirit) udvikledes i forsøg på at stabilisere en hierarkisk og klerikal standsordning, der også blandt andet gennem korstogene anvendtes til at stratificere ridderordener mellem kirkestand og borgere samt bønder. Med anvendelsen af Justinians genopdagede Corpus Juris førte dette til en meget omfattende retskodificering af eksempelvis den kontraktret, som efter Konstanzerfreden anvendtes i frisættelsen af købstæders handelsforhold. Samtidig med at islam og efterhånden Osmanerriget organiserede sig syd og øst for resterne af det

Østromerske byzantinske Rige, udviklede organiseringen af magtdannelse sig i Europa. Dette skete med konflikter mellem pave- og kejsermagt, dvs. i skellet mellem magtlegitimering (auctoritas) og forceret magtanvendelse (potestas).

Det var denne organisering af magt og ret, der brød sammen efter trykpressens mulighed for at universalisering i udspreddingen af tekster, hvis fortolkninger man kunne blive uenige om gennem teologisk formulerede modsætninger om centralisering (katolicisme) og decentralisme (reformert protestantisme). I Frankrig skabte blandt andet Jean Bodin i sin omfattende lære om centralisering og uddelegering af suverænitet en model for forståelsen af det, der blev til centraladministrative forvaltninger, eksempelvis konstitueret i den danske enevælde efter 1660. De konfessionelle konflikter lå således som baggrund for den militære konkurrence, der skabtes mellem stater. Men det skal ikke underkendes, at kommunikationsmidlerne for ret, legitimering, organisering og magtdannelse havde fået form i løbet af de foregående århundreder. Efterlignings- og kopieringsmedierne var således allerede velformede i de kommunikationsfortolkende netværk klosterordener, bynetværk (eksempelvis hansestæderne), banknetværk (Medicierne og Fuggerne) og de ridderlige/adelige ordener havde dannet. Også denne begrebshistorie viser, at evolutionen af statsmagt uden for Europa var usandsynlig, idet de riger og stammesamfund, der fandtes i Den Nye Verden, altså i Amerika, hurtigt blev undertrykt eller nærmest udryddet. Generelt har "riger" historisk tidligt og rumligt globalt haft en langt mere udbredt betydningsdannende form end stater.

Sammenfatning: krigens risici og blinde punkter

Sammenfattende forsøger den systemteoretiske udformning af en teori om krig i samfundet og krigens magt i samfundet at dokumentere evolution og revolution i krigens semantikker, dens kommunikationskoder, dens former, systemdifferentiering og de koblinger, der er blevet skabt mellem systemerne. En adækvat beskrivelse af de strukturelle koblinger, der med krigen er udviklet i løbet af evolutionen af det moderne samfund er nødvendig for dannelsen af systemteorien om fremvæksten af selvreferentielle systemer. Også hos Luhmann ser vi således et omfattende teoretisk apparat, der håndterer iagttagelser af stærke, svage og kollapsede stater samt nedbrudte imperier. Luhmann trækker på en overordentlig omfattende mængde af historiske såkaldte selvbeskrivelser og har dermed skabt en forbindelse mellem samfundsteorien og den såkaldte begrebshistorie, som eksempelvis formuleret hos hans Bielefeld-kollega Reinhart Koselleck. Men man har manglet den type beskrivelse af krigens betydning og formdannelse, som nærværende forskningsprojekt forsøger at sammenfatte (Schlichte, 2007).

Krig udvikler sig i tilknytning til de ti-elleve militære (r)evolutioner, som militærhistorikere og den historiske sociologi sædvanligvis har beskrevet, afhængigt af hvilke kriterier der anvendes. Tilsvarende kan man som vist i afhandlingen opspore en række revolutioner i de semantikker, koder, former og differentieringer, som formuleres skriftligt i denne historiske række af forandringer. Clausewitz, Cæsar, Machiavelli, Lawrence, Mao og Owens er nævnt her, men mange andre behandles, fra François de la Noue, som udviklede officersskoler og professionaliseringen af officerer i slutningen af 1500-tallet, over Frederik den Stores teori om den synkronisering af taktik og strategi, som en magtdelt funktionelt differentieret organisering af statsmagt muliggjorde, og som lå til grund for Clausewitz' tilgang. Strategier og taktikker fra Blitzkrieg til den amerikanske Revolution in Military Affairs, COIN (Counterinsurgency) og CIMIC (Civil-Military Cooperation) diskuteres ligesom terrorisme og private militære firmaer.

Verdenskrigenes finansielle begrænsninger udgør ligesom deres komparativt set meget forskellige belastninger af soldater og veteraner et selvstændigt tema. I tilknytning til en del nyere forskning problematiseres, at man både i Warszawa-pagten og i NATO i helt utilstrækkelig grad har været opmærksom på, hvor ødelagt Sovjetunionen var af Anden Verdenskrig. Omfanget af dræbte, invaliderede og traumatiserede har overskredet langt de fleste forestillinger. Formodentlig har Sovjetunionen mistet 25-30 millioner soldater og i omegnen af 17 millioner civile. Over 20 millioner mennesker døde af sult. Det betyder også, at en omfattende misperception lå til grund for Den kolde Krig og dens eskalation i mængden af atomvåben, som i langt overvejende grad udvikledes af USA gennem de første tiår. Stalinismen har utvivlsomt omvendt ikke villet erkende disse svagheder.

En anden misperception lå i selve den totale "almagt", som Den kolde Krig besad over snart sagt hver en sjæl og hver en kvadratmeter jord samt enhver semantisk formulering i en periode, der rækker fra Cubakrisen frem til slutningen af 1980'erne men måske allerede iagttages med mccarthyismen i USA og stalinismen i Østblokken. Man kan hævde den hypotese, at denne form for "omnipotentia" var af en sådan metafysisk karakter, at den var uerkendelig i perioden selv, da man ikke kan erkende, at semantik og tanke ville kunne ophøre i løbet af et øjeblik. Misperceptionen ligger dernæst i, at magtsystemet iagttages som en merkantilistisk nulsum, idet specielt den amerikanske verdensorden synes fortolket, som overtog USA og Vesten den "almagt", der havde gjort sig gældende under Den kolde Krig. Hermed underdrives imidlertid den omfattende magtopløsning ved afslutningen af Den kolde Krig. Iagttaget med den luhmannske systemteoris risikoanalyse risikerede denne kognitive misper-

ception at overdrive den magt, som vestmagterne og i særdeleshed USA havde efter 1991. Denne risikable misperception kan således siges at ligge til grund for den overreaktion, OIF var udtryk for i årene 2002-2003. USA kunne ikke med et enkelt greb skabe en amerikansk løsning i Irak og efterfølgende heller ikke i Afghanistan. Konsekvensen af denne fejltagelse førte til borgerkrige, der spredte sig til Syrien.

Vi ser således, at samfundsteorien kan beriges med en teori om krigsudviklingens betydning for det moderne samfund. I særdeleshed ser vi, at teorien om selvreferentielle systemer kan analysere, hvorledes krig indgår i samfundets stratifikatoriske og funktionelle differentiering. En sådan kritisk systemteori markerer et gennemgribende brud med den instrumentelle forståelse af systemer til fordel for et kritisk blik på funktionel differentiering som magtdeling. Heri ser vi også med den magtkritik, som ligger i risici for systemers blindhed over for det, de ikke kan iagttage, inklusive det forhold, at systemer ikke kan iagttage, at de ikke kan iagttage det, de ikke kan iagttage (Luhmann, 2016: 874).

Supplerende materiale

Ex auditorio-indlæg fra Curt Sørensen og Jacob Dahl Rendtorff samt svar fra Gorm Harste til alle opponenter findes [her](#).

Litteratur

- Clausewitz, Carl von (1832/1952). *Vom Kriege*. Bonn: Dümmler.
- Erasmus fra Rotterdam (1516/1984). *Skøn er krigen for den uerfarne*. København: Gyldendal.
- Gray, Colin (2005). *Another Bloody Century. Future Warfare*. London: Phoenix.
- Jomini, Antoine-Henri (1838/1855/2001). *Précis de l'art de la guerre*. Paris: Perrin.
- Kant, Immanuel (1795/1977). *Zum ewigen Frieden, Werkausgabe Band XI*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Kennedy, Paul (1989). *The Rise and Fall of the Great Powers*. London: Fontana.
- Luhmann, Niklas (2016). *Samfundets samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Owens, Bill (2001). *Lifting the Fog of War*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Roberts, Michael (1955/1995). The Military Revolution, 1560–1660, i Clifford Rogers (red.), *The Military Revolution Debate*. Boulder: Westview Press.
- Rockoff, Hugh (2012). *America's Economic Way of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schlichte, Klaus (2007). Theories of world society and war: Luhmann and the alternatives, i Stephen Stetter (red), *Territorial Conflict in World Society*. London: Routledge.

Stiglitz, Joseph E. og Linda J. Bilmes (2008). *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq War*. New York: Norton.

Wæver, Ole (2002). Krigens tre samtaler. *Distinktion* 5: 7-15.